

УЯВЛЕННЯ ПРО СХОДИНИ ВЛАДИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙ ЯК ЧИННИК РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Михайло Іванович Найдьонов

УДК 316:303.7

Найдьонов Михайло Іванович; доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії моніторингу суспільно-політичних процесів Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

Найдьонов М. І. Уявлення про сходини влади в системі професій як чинник регулювання ринку праці в Україні / М. І. Найдьонов // Актуальні проблеми психології. — 2013. — Т. 12, вип. 16: Психологія творчості. — С. 305–316. — Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0108a.pdf.

Анотація. На історично-аналітичному рівні та на основі даних емпіричного дослідження розкрито потенціал громадської думки щодо престижності професій як уявлення про сходини влади в системі професій для регулювання ринку праці. На основі виявлених суперечностей сформульовано пропозиції з розвитку окремих суб'єктів ринку праці в Україні з метою подолання його дисбалансів.

Ключові слова: престижність професій та родів занять як сходини влади, координованість ринку праці, суб'єкти ринку праці, моніторинг.

Аннотация.

Престижность профессий как фактор регуляции рынка труда на Украине: ресурсы и риски

На историко-аналитическом уровне и на основе данных эмпирического исследования раскрыт потенциал общественного мнения о престижности профессий как представление о лестнице власти в системе профессий для регулирования рынка труда. На основе выявленных противоречий сформулированы предложения по развитию отдельных субъектов рынка труда в Украине с целью преодоления его дисбалансов.

Ключевые слова: престижность профессий и родов занятий как лестница власти, координированность рынка труда, субъекты рынка труда, мониторинг.

Abstract

Occupational prestige as a factor of the labor market regulation in Ukraine: resources and risks

In historical-analytical level and on the base of the empirical research revealed the potential of public opinion on the occupational prestige to regulate the labor market. Based on the identified contradictions the proposals for the development of certain actors of the labor market in Ukraine were formulated with the aim to overcome its imbalances.

Keywords: occupational prestige, labor market coordination, labor market actors, monitoring.

Актуальність досліджень престижності професій у її динаміці зумовлюється передусім суперечностями, пов'язаними як із викликаним розвитком галузей зростанням попиту на кваліфікованих робітників, так і підсиленням суперечностей унаслідок кризових явищ. Постає потреба врегулювання тенденцій ринку праці України, що виникають на перетині між вимогою конкурентоспроможності трудових ресурсів і дисбалансами системи професійної підготовки кваліфікованих робітників, враховуючи у профорієнтаційній роботі зокрема й динаміку громадської думки щодо престижності професій. З огляду на сказане важливого значення набуває моніторинг ставлення населення, у тому числі й школярів, до робітничих професій, оцінка намірів останніх щодо майбутнього професійного вибору, яку може бути покладено в основу науково обґрунтованого прогнозу динаміки ринку праці і випереджувальної модернізації системи професійного навчання.

Отже, *проблемою*, яка спрямовує наше дослідження і визначає його мету і задачі, є очевидна нескоординованість дій суб'єктів (як інституціалізованих, так і неінституціалізованих), дотичних до задач регулювання ринку праці, яка і стає джерелом зазначених вище диспропорцій, кидаючи серйозний виклик розвитку особистостей і соціальних груп, що, зрештою, має своє відображення в економічних показниках країни. Виробництво, потерпаючи від дефіциту робочої сили в одних галузях і надлишку її в інших, не знаходить відповідного реагування на цю проблему з боку системи професійної підготовки, зорієнтованої передусім на бажання тих, хто хоче отримати професію. Останні ж у своєму виборі професії керуються достатньо широким діапазоном мотивацій, нерідко не усвідомлюючи ризиків неспіввіднесеності своїх бажань з реаліями ринку праці.

Одним із впливових регуляторів розподілення трудових ресурсів у суспільстві є громадська думка щодо престижності професій. Будучи інтегральним показником соціально-економічного статусу людини, вона

виступає достатньо потужним орієнтиром при виборі майбутньої професії, зумовлює наполегливість в її опануванні, впливає на вибір місця роботи після завершення навчання, формує образ бажаних професійних досягнень, стимулює людину до удосконалення професійної майстерності для кар'єрного зростання. Одночасно у громадській свідомості система професій відбивається як система професій та родів занять. Тому при вивченні престижності професій стимули формулюються за класифікатором професій, тобто широко: професії та роди занять. Отже, з цього погляду престижність виступає потужним ресурсом для зростання потенціалу як окремої особистості, так і суспільства в цілому. На етапах розвитку, трансформацій суспільства швидке проникнення в масову свідомість в частині поширених в ній уявлень щодо престижності професійних занять пришвидшує отримання людських ресурсів галузевими і корпоративними суб'єктами.

Зворотним боком престижності є пов'язаний з нею ризик виникнення вже згаданого вище дефіциту трудових ресурсів у певних галузях виробництва. Він укорінений в самій онтології формування уявлень про престижність професій, в суперечностях, які зафіксовані в механізмі дії громадської думки щодо уявлень про престижність. Її зміст зазнає впливів у тому числі й тих соціальних груп, які сьогодні не є визначальними з точки зору перспектив розвитку. Ризики формуються і внаслідок корпоративного егоїзму суб'єктів ринку праці. Свою роль відіграють і суперечності, що перебувають в полі самої науки.

Таким чином, фіксуючи проблему, зазначимо, що громадська думка щодо престижності професій, яка спирається на певні об'єктивні мітки, виступає стихійним профорієнтологом, стихійним агітатором за професію, а отже містить потенцію регулювання ринку праці. Проте зміст цієї потенції для різних суб'єктів ринку праці є різним. *Метою* даної статті є наповнення змістом цих постульованих потенцій з огляду на особливу позицію різних суб'єктностей. Її досягнення відбувається на основі аналізу

досвіду вивчення престижності професій в зарубіжних дослідженнях, а також даних проведеного нами емпіричного дослідження, дизайн якого визначали сформульовані на основі згаданого теоретичного аналізу гіпотези, зокрема, можливості використання рейтингу престижності як інструменту вивчення широкого кола соціальних феноменів, у тому числі щодо управління ринком праці.

Аналіз зарубіжних досліджень престижності професій, під якою розуміють їх загальну бажаність чи корисність [14], диференційовану соціальну оцінку, що приписується видам робіт або професіям [13], дає змогу говорити про певну логіку їх розгортання і змін, що при цьому відбувалися. Зародившись у межах вивчення соціологією соціальних статусів та стратифікації суспільства, перша хвиля досліджень як основний свій здобуток винесла ідею незмінності рейтингу престижності [6; 16] і незалежності оцінок професій за цим параметром від соціально-демографічних і культурних змінних [6], яку було покладено в основу міжнародного стандарту престижності професій [19]. За думкою автора престижність професій є проявом колективного уявлення про сходи влади в системі професій.

У подальшому дослідження престижності професій набувають міждисциплінарного характеру з поглибленим вивченням психологічних механізмів у контексті формування економічних понять і регулювання ринку праці [8], включають вивчення гендерних аспектів в оцінках престижності професій [15, 18], зв'язку оцінок престижності з мотивацією, самоповагою [14] тощо. При цьому методики досліджень, незалежно від того, до якого з періодів вони відносилися, ґрунтуються на визнанні наявності у респондентів інтуїтивних уявлень про престижність професії, які розглядаються як частина колективного свідомого [19].

У сучасних соціально-психологічних дослідженнях вивчається динаміка рейтингів престижності [3], її зумовленість культурними відмінностями (зокрема, внаслідок посилення міграційних процесів),

економічними реформами, особливостями саморегулювання певних фахових спільнот [9, 17] тощо. Важливою темою стає координованість ринку праці і освіти [1] у зв'язку з тим, що престижність професій у сучасному світі перетворюється на інструмент управління майбутнім трудовим ресурсом.

Таким чином, актуальності набуває проведення досліджень престижності професій, на підставі яких можна було б будувати систему впливів на широке коло соціальних явищ, зокрема і ринок праці, розподіл трудових ресурсів. Окреслена ж нами вище історична логіка розгортання досліджень престижності з тенденцією їх психологізації дають позитивну відповідь на запитання про правомірність і доцільність таких досліджень.

Нижче аналізуються результати проведеного нами емпіричного дослідження престижності професій в контексті ситуації професійного вибору як можливого ресурсу регулювання проблем ринку праці. Дослідження виконувалося протягом 2008-2010 років і відбувалося в режимі щорічних репрезентативних опитувань громадської думки (дорослого населення і учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів).

Згідно з отриманими даними престижність постає як доволі вагомий *аргумент вибору професії*. Серед низки інших чинників, що впливають на вибір професії сучасними старшокласниками, вона посідає четверте місце (у дорослих – п'яте). Самовизначаючись щодо майбутньої професії, майже половина школярів (49%) бере до уваги її престижність, і кількість осіб, що послуговуються цим аргументом, протягом досліджуваного періоду зростає (з 36,8% у 2009 р. до 49% у 2010 р. – для старшокласників і з 27,5% до 32% відповідно – для дорослих) (Таб. 1).

Зазначимо при цьому, що переважна більшість як дорослого населення України (83,2%), так і учнівської молоді (88,6%) оцінює себе як таких, які мають більш менш чіткі уявлення про престижність професій.

Які ж професії українці вважають престижними і як змінюється їх рейтинг протягом досліджуваного періоду? До списку оцінюваних професій нами було включено ті, що за даними Державної служби зайнятості мали найбільшу кількість вакансій в кожному з розділів Національного класифікатора професій України (дефіцитарні професії) [20; 23] та найвищі рейтинги за шкалою Українського стандарту престижності за даними опитування 2009 р. [22]. Список найпрестижніших професій у 2010 р. очікувано очолили статусні професії – директор великого підприємства, народний депутат України, керуючий банком, суддя, нотаріус, лікар-стоматолог. Найпрестижнішими серед дефіцитарних професій, як і в 2009 році, виявилися державний службовець і головний бухгалтер.

Таб. 1

Розподіл відповідей на запитання “Які з наведених нижче аргументів були (або будуть) для Вас найвагомішими при виборі професії?” (у %)*

	Учні		Дорослі	
	'09 р.	'10 р.	'09 р.	'10 р.
маю до неї здібності	60,2	63,4	51,1	51,1
невеликий конкурс у навчальний заклад	11,6	5,0	8,7	4,7
можливість не розлучатися з друзями	5,5	7,3	5,4	2,8
для мене ця професія цікава	–	63,0	–	56,3
порада батьків, рідних	27,7	21,6	20,4	17,4
порада друзів, знайомих	10,1	7,0	9,2	6,8
думки, ідеї, позиції, що транслюються телебаченням та іншими засобами масової інформації	7,3	7,6	7,1	2,4
престижність професії	36,8	49,0	27,5	32,7
продовження сімейної традиції	11,6	5,7	11,4	8,9
висока зарплатня	45,6	49,3	53,0	44,1
географічне розташування (можливість працювати, навчатися ближче)	14,9	6,9	16,2	11,0
маючи цю професію, завжди можна знайти роботу	30,7	32,1	38,0	35,5
у цій сфері є знайомі, які допоможуть добре влаштуватися	13,1	6,2	12,5	6,0
ця галузь розвивається, отже, можна зробити кар'єру	18,4	21,4	16,8	17,3
інше	1,0	1,3	1,2	2,1
важко відповісти	2,8	3,2	6,6	7,2

Прикметно, що у 2010 р. директор великого підприємства за рівнем престижності випередив народного депутата України. Аналогічно

керуючий банком отримав у 2010 р. вищі оцінки, ніж суддя. Тобто означилася тенденція переважного зростання престижності професій вищого рівня у виробничій і фінансовій сферах на противагу професіям, пов'язаним із політикою, законодавством і правочинством.

Порівняння рейтингів престижності професій у віковому розрізі (учні і доросле населення) показує їх ідентичність щодо першої п'ятірки найпрестижніших професій. При цьому кількісно старшокласники оцінюють престижність цих професій і інших, що увійшли до першої десятки (лікар-стоматолог, головний бухгалтер, інженер-програміст), дещо нижче, ніж дорослі. Натомість вищі оцінки, ніж у дорослих, у школярів отримують професії економіста, актора, наукового співробітника, фахівця з готельної справи, агента із страхування, оператора комп'ютерного набору, працівника захисних та охоронних служб, експедитора, секретаря, лаборанта у науковому підрозділі, кур'єра, тваринника, підсобного робітника (подано в порядку зменшення оцінки престижності).

Серед робітничих професій високого рівня кваліфікації, що мають попит на ринку праці в Україні, найвищий рівень престижності у дорослого населення мають слюсар з ремонту автомобілів та гірник (шахтар). Загалом же дефіцитарні робітничі професії виробничої сфери належать до професій середнього рівня престижності і показують позитивну тенденцію до його зростання протягом 2009 – 2010 років [21].

З огляду на потребу прогнозування перспектив розвитку ринку праці важливо звернути увагу на те, що молодими людьми 18–29 років робітничі професії оцінюються у середньому на пів-бала нижче, ніж старшим поколінням. Це засвідчує вагомий негативний зворотний вплив громадської думки молоді щодо престижності робітничих професій на зростаючий дефіцит робітничих кадрів у країні та ефективну зміну поколінь у цій сфері діяльності.

Ресурсом для інституціалізованих суб'єктів, що здійснюють професійну підготовку, зокрема робітничих кадрів, тут може стати

ставлення суспільства до так званих інтегрованих професій, у яких поєднано різні профілі підготовки. Серед дорослих позитивно ставляться до таких професій 75,2%, серед учнів – 62,3%.

Що ж в очах громадян – дорослих і школярів – робить професію престижною? Загалом і для старшокласників, і для дорослих головним мірилом престижності професії є матеріальна винагорода, яку людина отримує за виконання професійних обов'язків (72,1% і 76,2% відповідно). Проте, на відміну від дорослих, школярі більше пов'язують поняття престижності з її корисністю для суспільства, можливостями прийняття впливових рішень, швидкого кар'єрного зростання і високих професійних досягнень. Менша частка учнів порівняно із дорослим населенням до вагомих чинників престижності професії відносить можливість отримувати завдяки фаху пільги і привілеї.

У період з 2008 по 2010 роки в громадській думці щодо вагомості чинників престижності відбуваються певні зміни. З точки зору перспектив розвитку ринку праці в Україні важливо звернути увагу на те, що у дорослих помітно збільшилося значення таких чинників як пільги і привілеї, які дає професія (з 33,4% у 2008 році до 40,5% у 2010), та орієнтованість на глобальний ринок праці, коли професія вважається престижною не тільки в Україні, а й у будь-якій іншій державі (з 24,9% до 31,5%) (табл. 3).

Розподіл відповідей на запитання **“ Чи згодні Ви з тим, що престижною є професія, яка... ” (у %)**

	Учні		Дорослі	
	'08р.	'10р.	'08р.	'10р.
потребує непересічних здібностей, через що не всі можуть її опанувати	31,9	28,1	29,4	29,3
приносить славу, дає змогу стати відомим	36,7	30,9	28,5	28,0
дає можливість впливати на думки і погляди багатьох людей	18,6	23,8	14,0	16,8
пов'язана з прийняттям рішень, які мають надзвичайно важливі наслідки для багатьох людей	29,4	34,7	26,8	27,1
дає змогу мати привілеї, пільги	33,9	29,8	33,4	40,5
дає владу над іншими людьми	24,1	20,8	20,1	20,1

	Учні		Дорослі	
	'08р.	'10р.	'08р.	'10р.
дає змогу ні від кого не залежати	48,5	40,7	42,1	45,6
корисна для суспільства	36,4	40,4	35,2	32,4
додає стабільності, упевненості в завтрашньому дні, тому що на неї завжди буде попит	40,5	40,1	47,4	48,6
дає змогу допомагати конкретним людям, розв'язувати їхні проблеми	23,9	26,6	20,0	21,0
потребує тривалого часу для її опанування, гарної освіти	15,3	23,7	17,1	14,1
є ризикованою, дає змогу відчувати себе переможцем (справжнім чоловіком)	11,8	8,9	7,7	6,7
потребує важкої праці, через що відчуваєш задоволення	10,1	13,3	10,2	8,8
передбачає вирішення складних завдань, які не кожен здатен виконати	17,6	16,2	16,4	15,1
дає змогу працювати в комфортних умовах	38,7	30,3	30,3	28,5
унікальна, потребує обмеженої кількості фахівців, до кола яких важко потрапити	14,8	14,9	12,3	13,5
гарно оплачується	77,9	72,1	73,9	76,2
дає змогу реалізувати творчі здібності	18,8	22,3	16,9	17,9
відкриває перспективи для швидкого кар'єрного зростання	30,2	27,4	20,6	21,0
пов'язана з новітніми технологіями, що визначають майбутнє	13,1	14,1	12,0	13,1
належить до успішної галузі	18,1	19,5	15,7	20,3
дає змогу завести корисні знайомства, зв'язки	22,4	18,9	15,9	16,1
затребувана у світі, дає змогу знайти роботу будь-де	28,9	22,5	25,3	27,6
потребує високих моральних якостей	7,5	9,1	7,8	8,6
дає змогу мати великі професійні досягнення	16,8	20,8	14,4	13,4
вважається престижною не тільки в Україні, але й у будь-якій іншій державі, спільноті	35,2	38,5	24,9	31,5

Динаміку першого з них навряд чи можна вважати сприятливою для розвитку ринкових відносин і правового громадянського суспільства в цілому, динаміка ж другого може свідчити про подальший розвиток психологічних передумов зовнішньої трудової міграції в Україні. Позитивною стороною останньої є зростання орієнтації на світові стандарти у професійній сфері як неодмінну складову розвитку конкурентоспроможності.

З'ясування ситуації щодо престижності професій в контексті проблеми регулювання ринку праці в Україні спонукало нас до вивчення таких її аспектів, як: поінформованість про майбутню професію, джерела отримання інформації, свідомість (проробленість) вибору, стереотипи

масової свідомості щодо самоздійснення людини у трудовій сфері, які часто відіграють роль орієнтирів при виборі професійного шляху.

Тут привертають уваги дані, згідно з якими лише 30,9% учнів при виборі професії враховують її затребуваність на ринку праці. Ця частка кількісно майже дорівнює кількості старшокласників, які, обираючи професію, мають інформацію про гарантії працевлаштування за обраним фахом – таких лише третина від загальної кількості (33,3%).

У цілому сьогоднішні старшокласники, за їхніми оцінками, більш поінформовані щодо вибору професії, ніж були поінформованими свого часу дорослі. У різній мірі їм доступна інформація про навчальний заклад, у якому готують спеціалістів обраного профілю (45,8%), зміст праці за професією (45,2%), можливості кар'єрного зростання і найвищих досягнень в професії (41,3%), умови, в яких працюють фахівці (36,7%) тощо. Тільки 1,7% респондентів-старшокласників оцінили себе як таких, що на момент вибору професії не мали про неї жодних відомостей (проти 7,2% дорослих респондентів).

Проте немає жодного аспекту поінформованості про професію на момент її вибору, який би був позначений більшістю (мав значення більше 50%) як серед дорослих, так і серед старшокласників, що дає підстави стверджувати, що загальний рівень поінформованості про професію при її виборі необхідно підвищувати.

Зафіксовано певну динаміку осмислення ситуації вибору професії в старших класах, яку має враховувати система профорієнтаційної роботи в школі. Так більшість елементів ситуації вибору професії учні інтенсивніше враховують у 10-му класі; учні 9-х і 10-х класів активніше, ніж випускники, орієнтовані на отримання інформації про професії; дев'ятикласники більше, ніж старші за них школярі, прислухаються до думок однолітків, тоді як для випускників найбільш актуальними стають складові власних домагань (зосередження на кроках, необхідних для отримання обраної професії) і поради дорослих (батьків, учителів). З огляду

на ці особливості у 9-х класах увагу слід зосереджувати переважно на профінформаційному аспекті, активно використовуючи групові методи, у 10-х класах – на системному аналізі ситуації професійного вибору, в 11-х – на індивідуальному консультуванні за запитом.

Значну частину інформації про професії старшокласники сьогодні отримують із сучасних медіа, користуючись ними для вибору професії у 2-3 рази більше, ніж дорослі у свій час. На першому місці тут прогнозовано стоїть інтернет (48,8%). П'ята частина старшокласників (20,8% проти 13,7% дорослих у свій час) отримують інформацію про професії на уроках у школі. Проте лише 9% з них звертаються за порадами до профконсультанта і це є сигналом про необхідність коригування застосовуваних тут підходів.

У профорієнтаційній роботі із старшокласниками слід враховувати, що вони, обираючи професію, мають більш високу (за самооцінкою) якість планування цієї діяльності. Їх професійні плани включають не тільки такі очевидні речі як вибір навчального закладу (43,7%), а й більш віддалені в майбутньому характеристики професійного життя (посада – 29,6%, кар'єра – 38,1%, досягнення – 23,8%).

Про структуру схильностей до професії (за типологією Є. Климова) сучасних старшокласників в Україні можна сказати, що вона в цілому не відповідає потребам ринку праці. Серед учнів старших класів найбільш вираженою, за нашими даними, є схильність до професій типу людина – людина (у середньому по вибірці 4,6 бала за відповідною методикою); далі йдуть схильність до професій типу людина – художній образ (4,4), людина – знакова система (4); людина – техніка (3,6) і людина – природа (2,9). Зважаючи на те, що більшість професій типу людина – природа пов'язана із сільськогосподарськими галузями, кількість осіб, схильних до такої праці, може виявитися критично малою. Це може, з одного боку, викликати зниження рівня задоволеності життям у людини,

яка обрала невідповідну власним схильностям роботу, а з другого – призвести до гострого браку людських ресурсів на селі.

Для виявлення *суспільних орієнтирів і стереотипів* в опитуванні 2010 року нами було використано набір суджень про сферу професійного вибору, ступінь підтримки яких непрямым чином свідчить про ефективність державної системи роботи з громадськістю у сфері регулювання ринку праці, зокрема щодо функціонування стереотипів масової свідомості як суб'єктивно-об'єктивного компонента проблеми зростання дефіциту робітничих професій на ринку праці. Аналіз ставлення громадян до набору запропонованих суджень фіксує досить суперечливий характер усвідомлення громадськістю реалій ринку праці та професійної сфери в країні, яка переживає ринкові трансформації. Так, з одного боку, можна говорити про розуміння громадянами динамічності професійної сфери, в якій для розвитку фахівця не може бути якоїсь межі (із судженням "професії сьогодні швидко змінюються, головне – навчитися постійно самовдосконалюватися" цілком погодилися 47,1% дорослих і 47% школярів). Такі громадяни складають основу підтримки інновацій у сфері професійної освіти протягом життя, упровадження яких є актуальним в Україні. З іншого боку, цьому образу дещо суперечить підтримка судження "професія обирається один раз і на все життя" (цілком згодні з ним 14,3% дорослих і 28,6% школярів). Привертає увагу і висока підтримка тези "сьогодні обирають не професію, а рівень споживання, який вона може забезпечити" (43,9% дорослих і 39,2% старшокласників), яка засвідчує розвиток в суспільстві споживацьких тенденцій у сфері вибору професії. Зіставляючи ці дані з дієвістю чинника престижності при виборі професії зазначимо, що системою професійної підготовки в силу корпоративного егоїзму не виконуються функція опрацювання стратегії досягнення бажаної віддачі від професії. Бракує інформування школярів про те, що від престижної професії не варто очікувати швидкої віддачі, що

зазвичай винагорода тут є достатньо віддаленою у часі від початку професійної діяльності.

Завершуючи аналіз суспільних орієнтирів і стереотипів і даних емпіричного дослідження в цілому, зазначимо, що значно меншу, порівняно з попередніми судженнями, мають такі важливі з точки зору розв'язання проблеми зростання дефіциту трудових ресурсів настановлення, як "робітнича професія – це те, що може годувати все життя" (цілком згодні з ним 27,7% дорослих і 23,4% старшокласників), "починати свій трудовий шлях треба з робітничої професії, навіть якщо мрієш про великі досягнення" (25,1% дорослих і 23,9% учнів), "найпочесніша праця – це праця хлібороба" (20,9% дорослих і 14,6% школярів). Прикметно, що серед освітян цілком підтримують останню тезу лише 10%, тобто вчителі фактично не залучені до системи державної пропаганди у сфері регулювання ринку праці.

Підводячи підсумки, доходимо таких висновків:

Виявлена в ретроспективному аналізі зарубіжного досвіду тенденція психологізації тематики досліджень престижності професій поставила питання про необхідність вдосконалення дослідницького інструментарію, що при проведенні нами емпіричного дослідження знайшло відображення у вивченні не тільки рівня, а й чинників престижності професій в їх динаміці, суспільних орієнтирів і стереотипів масової свідомості щодо престижності і вибору професії. Це дало змогу отримати образ престижності як результуючої індивідуальних мотивацій і функціонуючих в суспільстві настановлень щодо трудової сфери життя людини.

Престижність професій як їх диференційована соціальна оцінка, яка має свій прояв і в межах всього діапазону існуючих в суспільстві професійних занять, і в межах окремих його відтинків (наприклад, спеціалізацій одного фаху), є потужним орієнтиром при виборі професії. У цій своїй функції вона, стимулюючи наполегливість в опануванні професії, удосконаленні професійної майстерності, досягненні в ній вищих

кваліфікаційних рівнів для кар'єрного просування, виступає тим самим механізмом зростання потенціалу і окремої особистості, і суспільства в цілому. З іншого боку, не будучи співвіднесеною з об'єктивними потребами ринку праці і забезпеченою на особистісному рівні відповідними можливостями (зокрема, успішно конкурувати), орієнтація на престижність створює ризики, в одному випадку – виникнення дисбалансів на ринку праці через невідповідний його потребам розподіл людських ресурсів, у другому – нереалізованості особистісного потенціалу.

Результати проведеного емпіричного дослідження у поєднанні із статистикою Державної служби зайнятості щодо дефіциту трудових ресурсів в Україні дають підстави стверджувати, що сучасна ситуація вибору професій в Україні, однією із складових якої є суспільна оцінка професій за їх престижністю, в цілому не відповідає потребам ринку праці:

- вагомість престижності як аргументу вибору професій для сучасних старшокласників у поєднанні із зафіксованим в дослідженні низьким рівнем врахування школярами реальної затребуваності професій, що обираються, ринком праці дає підстави для передбачень щодо збереження існуючих проблем незбалансованості розподілу людських ресурсів;
- виявлена в масових опитуваннях дорослих громадян динаміка таких чинників престижності професій як передбачені професією пільги і привілеї та орієнтація на глобальний ринок не сприяє розвитку ринкових відносин і правового громадянського суспільства, свідчить про наявні в країні психологічні передумови для зовнішньої трудової міграції;
- структура схильностей сьогоденних старшокласників до професій (за типами по Є. Климову), а також міжпоколінна різниця в оцінці робітничих професій дає підстави для припущень про ймовірність збереження в перспективі гострого браку людських ресурсів у

певних галузях (зокрема, у сільському господарстві), а також дефіциту робітничих кадрів у країні в цілому;

- суспільні орієнтири та стереотипи професійного вибору як орієнтири вибору професії молодим поколінням мають загалом суперечливий характер: поряд із розумінням майже половиною дорослих громадян і старшокласників динамічності професійної сфери, отже усвідомленням ними необхідності професійної гнучкості, проявлено виразну споживацьку позицію, яка орієнтує на вибір професії за критерієм рівня споживання, який вона може забезпечити. Це суперечить трансформаційному етапу розвитку українського суспільства, який потребує трудових ресурсів, готових до інновацій і саморозвитку.

Спеціалізована під задачі забезпечення ринку праці необхідними трудовими ресурсами система профорієнтаційної роботи не виявляє себе як паритетний суб'єкт інформаційного забезпечення процесу вибору професії школярами. Невідповідними дійсним запитам ринку є і стереотипи масової свідомості, зокрема і настановлення вчителів, які в потенції є потужним джерелом орієнтування школярів у виборі професійного майбутнього.

Наявність психологічної складової в механізмі формування оцінки престижності професій дає підстави для прогнозу про можливість впливу на ситуацію розподілу людських ресурсів на ринку праці. На тактичному рівні – у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками – слід більшою мірою спиратися на результати аналізу стану і прогнозів розвитку загальнонаціонального і локального ринків праці. З огляду на результати емпіричного дослідження, можна говорити, що для суб'єктів, дотичних до ситуації вибору професії і підготовки фахівців (батьки, профконсультанти, психологи системи освіти, фахівці центрів зайнятості, навчальні заклади з підготовки робітничих кадрів), ресурси впливу на ситуацію можливо здобувати в напрямках: підвищення рівня поінформованості учнів про

професії, особливо щодо їх затребуваності на ринку праці та наявності у особистості, орієнтованої на отримання статусної професії, ресурсу конкурентоздатності; врахування пріоритетного значення для сьогоденних старшокласників сучасних медіазасобів як джерела отримання інформації; переосмислення у зв'язку з цим місця профконсультанта в системі профінформування школярів; розширення практики підготовки фахівців за інтегрованими професіями.

Стратегічний рівень розв'язання проблем розподілу трудових ресурсів (органи державного управління, система професійної освіти, об'єднання роботодавців тощо) потребує передусім чітких самовизначень щодо викликів, які постають у цій сфері. Актуальним тут бачиться, зокрема, прийняття рішення щодо вибудовування стратегій професійної освіти з випереджальним урахуванням стереотипів масової свідомості, суспільних орієнтирів у сфері праці, формування адекватних уявлень про стан та тенденції щодо затребуваності трудових ресурсів різної професійної спрямованості, вибудовування системи впливу на ситуацію через визначення і залучення до дії "агентів" впливу тощо.

Список використаних джерел

1. **Andersen R., Van De Werfhorst H. G.** Education and occupational status in 14 countries: the role of educational institutions and labour market coordination // *The British Journal of Sociology*. - Volume 61, Issue 2, June 2010, Pages: 336–355.
2. **Barber B.** Inequality and Occupational Prestige: Theory, Research, and Social Policy // *Sociological Inquiry*. - Volume 48, Issue 2, April 1978, Pages: 75–88.
3. **Goyder J.** The Dynamics of Occupational Prestige: 1975–2000 // *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*. - Volume 42, Issue 1, February 2005, Pages: 1–23.
4. **Goyder J., Guppy N., Thompson M.** The Allocation of Male and Female Occupational Prestige in an Ontario Urban Area: A Quarter-Century Replication // *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*. - Volume 40, Issue 4, November 2003, Pages: 417–439.
5. **Guppy L.N. and Siltanen J.L.** A comparison of the allocation of male and female occupational prestige // *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*. - Volume 14, Issue 3, August 1977, Pages: 320–330.
6. **Hodge, R. W., Siegel, P. M., and Rossi, P. H.** (1964). 'Occupational prestige in the United States, 1925–1963', *American Journal of Sociology*, 70: 286–302.

7. **John D. Kammeyer-Mueller** and Timothy A. Judge Self-Esteem and Extrinsic Career Success: Test of a Dynamic Model // *Applied psychology: an international review*, 2008, 5 (2), 204–224.
8. **Langford T.** Social experiences and variations in economic beliefs among Canadian workers // *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*. – Volume 29, Issue 4, November 1992, Pages: 453–487.
9. **Laumann E. O.**, Heinz J. P. Specialization and Prestige in the Legal Profession: The Structure of Deference // *Law & Social Inquiry*. – Volume 2, Issue 1, January 1977, Pages: 155–216.
10. **Littig, L. W.**, & Reynolds, C. D. (1984). Effects of sex ratios on occupational prestige and desirability among black and white university students. *Social Behavior and Personality*, 12, 115–119.
11. **Magnusson C.** Why Is There a Gender Wage Gap According to Occupational Prestige? An Analysis of the Gender Wage Gap by Occupational Prestige and Family Obligations in Sweden // *Acta Sociologica* June 30, 2010 vol. 53 no. 2 99–117.
12. **Nekar S.**, Kolsawalla M., Zaret T. Occupational Prestige as a Function of Occupant's Gender // *Journal of Applied Social Psychology*, 1989, 19, 8, pp. 681–688.
13. **Occupational Prestige [Електронний ресурс] / Gordon Marshal // A Dictionary of Sociology**. – 1998. – Режим доступу : <http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-occupationalprestige.html>.
14. **Occupational Status [Електронний ресурс] / Summary prepared by S. Burgard and J. Stewart in collaboration with J. Schwartz**. Last revised July, 2003 // John D. and Catherine T. MacArthur Foundation. Research Network on SES & Health – Режим доступу : <http://www.maeses.ucsf.edu/research/socialenviro/occupation.php>.
15. **Powell B.** and Jacobs J. Gender Differences in the Evaluation of Prestige // *Sociological Quarterly*. – Volume 25, Issue 2, March 1984, Pages: 173–190.
16. **Reiss O.** Occupations and social status. / Albert J. Reiss / London : The Free Press, 1961. – 305 p.
17. **Rosoff S. M.**, Leone M. C. The Prestige of Dermatologists // *International Journal of Dermatology*. – Volume 28, Issue 6, July 1989, Pages: 377–380.
18. **Touhey, J. C.** (1 974a). Effects of additional men on prestige and desirability of occupations typically performed by women. *Journal of Applied Social Psychology*, 4,330–335.
19. **Treiman, D. J.** (1 977). Occupational Prestige in Comparative Perspective, Academic Press, New York. Academic Press, – 1977. – P. 514.
20. **Григоровская Л. В.** Соціальна ситуація дефіцитності-престижності професій / Л. В. Григоровская, М. И. Найденов // *Державна служба зайнятості України на ринку праці в умовах світової фінансово-економічної кризи: питання теорії та виклики практики : Матеріали науково-практичної конференції*. — К. : ППК ДСЗУ, 2009. — С. 136–143. — Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0091.pdf.
21. **Найдьонов М. І.** Динаміка оцінок престижності професій, що користуються попитом на ринку праці. Чинники, умови та особливості вибору професії. : інформаційний бюлетень. Листопад ' 2010 / М. І. Найдьонов, Л. В.

- Григоровська ; упоряд. О. М. Лисенко ; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. — К. : ІСПП НАПН України, 2010. — 128 с. — Режим доступу: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2010.pdf.
22. **Український стандарт міжнародної шкали престижності професій : інформаційний бюлетень. Липень ' 2009 / за ред. М. І. Найд'онова, Л. В. Григоровської ; упоряд. О. І. Хоріна. — К. : ІСПП АПН України, 2009. — 50 с. — Режим доступу: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2009s.pdf.**
23. **Хоріна О. І.** Визначення спектру актуальних і дефіцитних професій як індикація перебігу кризових явищ / О. І. Хоріна // Державна служба зайнятості України на ринку праці в умовах світової фінансово-економічної кризи: питання теорії та виклики практики : Матеріали науково-практичної конференції. — К. : ІПК ДСЗУ, 2009. — С. 234–243. — Режим доступу: <https://www.academia.edu/11306455>.

Spysok vykorystanyx džerel

20. **Hryhorovskaja L. V.** Social'na situacija deficytnosti-prestyžnosti profesij / L. V. Hryhorovskaja, M. Y. Najdenov // Deržavna služba zajnjatosti Ukrajinu na rynku praci v umovax svitovoji finansovo-ekonomičnoji kryzy: pytannja teoriji ta vyklyky praktyky : Materialy naukovo-praktyčnoji konferenciji. — K. : IPK DSZU, 2009. — S. 136–143. — Režym dostupu: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0091.pdf.
21. **Najd'onov M. I.** Dynamika ocinok prestyžnosti profesij, ščo korystujut'sja popytom na rynku praci. Čynnyky, umovy ta osoblyvosti vyboru profesiji. : informacijnyj bjuleten'. Lystopad 2010 / M. I. Najd'onov, L. V. Hryhorovs'ka ; uporjad. O. M. Lysenko ; Instytut social'noji ta polityčnoji psiholohiji NAPN Ukrajinu. — K. : ISPP NAPN Ukrajinu, 2010. — 128 s. — Režym dostupu: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2010.pdf.
22. **Ukrajin's'kyj standart mižnarodnoji škaly prestyžnosti profesij : informacijnyj bjuleten'. Lypen' 2009 / za red. M. I. Najd'onova, L. V. Hryhorovs'koji ; uporjad. O. I. Xorina. — K. : ISPP APN Ukrajinu, 2009. — 50 s. — Režym dostupu: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2009s.pdf.**
- Xorina O. I.** Vyznačennja spektru aktual'nyx i deficytnyx profesij jak indykacija perebihu kryzovyx javyšč / O. I. Xorina // Deržavna služba zajnjatosti Ukrajinu na rynku praci v umovax svitovoji finansovo-ekonomičnoji kryzy: pytannja teoriji ta vyklyky praktyky : Materialy naukovo-praktyčnoji konferenciji. — K. : IPK DSZU, 2009. — S. 234–243. — Režym dostupu: <https://www.academia.edu/11306455>.